

Ryszard Nowicki

Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy z 1945 r.

W dniu wkroczenia do Bydgoszczy Armii Czerwonej i Wojska Polskiego, 24 stycznia 1945 r., samorzutnie powstał w mieście nad Brdą Tymczasowy Komitet Obywatelski¹, do którego zakresu działań należało zabezpieczanie majątku państwowego, samorządowego i bezpańskiego². W skład przejmującego władzę cywilną w mieście Komitetu wszedł Tadeusz Esman³. Został on kierownikiem, utworzonego z jego inicjatywy przez Tymczasowy Komitet Obywatelski 27 stycznia 1945 r., Komitetu Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy⁴. Impulsem do powołania Komitetu stała się konferencja, podczas której został przedstawiony stan bezpieczeństwa placówek kulturalnych i państwowych, zaobserwowany w czasie zabezpieczenia gmachów Archiwum Państwowego, Biblioteki Miejskiej i Muzeum Miejskiego, z ramienia Wojskowego Instytutu Naukowego w Warszawie⁵.

Do głównych zadań należało zabezpieczanie wszelkich pozostałości poniemieckich, którym groziło zniszczenie lub rozgrabienie przez ludność⁶. Przejmowano także majątek prywatny polskich obywateli⁷. Komitetowi powierzono⁸:

- a) opiekę nad bezpańskimi gmachami państwowymi,
- b) ochronę inwentarzy ruchomych urzędów państwowych,
- c) zabezpieczenie zabytków kulturalnych samorządowych i prywatnych,
- d) zbieranie materiałów naukowych (akt, druków, instrumentów itp.),
- e) rewindykację zbiorów naukowych i kulturalnych wywiezionych przez Niemców,
- f) rejestrację pracowników urzędów państwowych,
- g) skupienie sił o kwalifikacjach naukowych celem ożywienia ruchu naukowego.

Do mieszkańców Bydgoszczy skierowano Odezwę⁹, w której nawoływano:

Obywatele! Ratujcie mienie kultury i sztuki!¹⁰

Na terenie miasta Bydgoszczy działa Komisja Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego, której zadaniem jest rejestrowanie i centralizowanie wszystkich dzieł kultury i sztuki, znajdujących się m. i. także w domach prywatnych. Dotyczy to księgozbiorów [,] rękopisów, obrazów, rzeźb itp.

Obywateli miasta Bydgoszczy prosimy o jak najdalej idącą współpracę w tym kierunku z miejscowym Komitetem Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego przez podanie informacji, gdzie wymienione dzieła się znajdują.

Biuro komitetu jest czynne codziennie od godz. 9–15. w gmachu urzędu wojewódzkiego przy ul. Jagiellońskiej.

Pierwszą siedzibą Komitetu został gmach Urzędu Wojewódzkiego w Bydgoszczy, przy ul. Jagiellońskiej 39. Objęcie budynku, w którym znajdowały się cenne zbiory i inwentarz ruchomy, nastąpiło 29 stycznia 1945 r. przez Józefa Kotowskiego. Na zewnątrz widoczne były liczne ślady wojny: okna potłuczone, uszkodzony dach. Wewnątrz leżały porozrzucone papiery, książki, naboje, meble. Józef Kotowski, dokonując penetracji pomieszczeń, znalazł 5 karabinów. Wspólnie z towarzyszącym mu murarzem zbadali wnętrza pod kątem bezpieczeństwa, a następnie dokonali prowizorycznego zabezpieczenia wejść i okien¹¹.

Pracownicy w krótkim czasie uporządkowali wnętrze gmachu i przystąpili do akcji w terenie. Lewy brzeg Brdy został podzielony na dzielnice (obwody) według podziałów komisariatów milicji¹². Za przeprowadzenie zabezpieczenia i przewiezienie książek do gmachu Komitetu odpowiadał dzielnicowy. Wcześniej z jednym współpracownikiem stwierdzał, gdzie znajdują się biblioteki poniemieckie. Następnie zabezpieczał je przez powierzenie tymczasowej opieki nad nimi lokatorom mieszkań lub przez przeniesienie ich, w przypadku mniejszych ilości, do pomieszczenia na parterze. Ponadto, jego obowiązkiem było zabezpieczenie na miejscu większych bibliotek i zbiorów. Z dokonanych oględzin sporządzano protokół. Do pomocy przydzielano mu 3–4 osoby i w razie możliwości jeden wózek ręczny. Wozem konnym i grupą rowerową dysponował Tadeusz Esman. Kierował on sprzęt i ludzi według napływających meldunków dzielnicowych. Zwiezione książki przekazywano

bibliotekarzowi, mającemu do dyspozycji początkowo 2–3 siły pomocnicze. Do jego zadań należała pierwsza selekcja książek¹³.

Na początku lutego 1945 r. pracowało w Komitecie Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego 101 osób. Członkami Komitetu byli: Tadeusz Esman, Teodor Dankowski, Roman Jobke, Edmund Kaczanowski, Józef Kotowski, Stanisław Kulczyk, Stanisław Lisewski, Czesław Zgodziński¹⁴. Ponadto, na terenie Bydgoszczy działało 19 funkcjonariuszy¹⁵, 38 pomocników¹⁶ oraz 36 pracowników Działu Bibliotecznego¹⁷. Personel Komitetu posiadał służbowe legitymacje¹⁸, ułatwiające swobodne poruszanie się po mieście. Dokument z fotografią właściciela, pieczęcią okrągłą z napisem: „Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego” zawierał dodatkowo informację następującej treści: „Uprasza się władze wojskowe i policyjne o udzielenie mu pomocy przy pracy i zapewnienie swobodnego przejścia podczas obław”¹⁹. Od wszystkich członków wymagano zdyscyplinowania. Za niepunktualność groziło skreślenie z listy²⁰.

Dział Biblioteczny zajmował się zabezpieczaniem i zbiórką książek oraz pomocy naukowych²¹. Kierownikiem tego Działu został Henryk Trzemzałski, jego zastępcą Alfons Lewandowski, sekretarzem Stefania Kleinowska²². W pierwszej kolejności penetrowano mieszkania i instytucje ponemieckie. Na lewym brzegu Brdy, podzielonym na sześć dzielnic, przeszukiwań domów dokonywały 24 osoby. Na podstawie sprawozdań dzielnicowych sporządzano codzienne rozkłady jazdy²³. Zwożeniem książek zajmowała się grupa transportowa. Największe problemy wystąpiły z powodu braku środków przewozu. Dysponowano tylko jednokonną platformą i dwoma wózkami ręcznymi. Kwestia zwózki była sprawą bardzo pilną, ze względu na olbrzymie ilości dzieł, którym groziło zniszczenie. Przetransportowane książki, pod kierunkiem Reginy Piotrowskiej, pracownicy Działu Bibliotecznego, segregowali i spisywali. Część przeznaczano na makulaturę.

Komitet zajął się zabezpieczaniem tysięcy tomów polskich książek znajdujących się w Papierni Wielkopolskiej w Bydgoszczy, przeznaczonych w czasie okupacji przez Niemców do zniszczenia²⁴. Z powodu trudności dojazdowych dzieła ładowano do wagonów kolejki wąskotorowej i transportowano na dworzec powiatowy, skąd zabierano je do biblioteki Komitetu.

W ciągu miesięcznej pracy zwieziono do gmachu przy ul. Jagiellońskiej przeszło 39 tysięcy tomów książek w językach niemieckim, francuskim,

angielskim oraz polskim²⁵. Przywieziono również szereg map, globusów, pomocy naukowych. Niestety, niemal cały zebrany materiał książkowy, wraz z kartotekami i prowadzoną dokumentacją, został zniszczony podczas zajęcia gmachu przez szpital wojskowy. Przepadło kilkadziesiąt tysięcy książek, pomocy naukowych, tysiące map i akt pomiarów katastralnych dla całego województwa, cenne instrumenty pomiarowe, urządzenia biurowe, wartościowe obrazy i inne przedmioty²⁶. Ocalono jedynie niewielką ilość książek polskich²⁷.

Trzy dni po przeniesieniu biur Komitetu do innych lokali nastąpiło ich zajęcie przez wojskowe władze radzieckie²⁸. Pracę w kolejnym miejscu musiano w zakresie zabezpieczania książek rozpocząć od nowa. Na początku marca 1945 r. pod bezpośrednią opieką Komitetu znajdował się już tylko gmach i zbiory Archiwum Państwowego przy ul. Dworcowej²⁹. Pomimo występujących trudności, działalność Komitetu nie uległa zahamowaniu. Pięćdziesięciu pracowników działało w terenie, piętnastu pracowało w bibliotece Komitetu, pięciu w Archiwum Państwowym przy porządkowaniu materiałów „Volkslisty” oraz akt gestapo (te ostatnie wymagały szczególnych zabiegów konserwacyjnych, gdyż zostały wyciągnięte z błota i popiołu). Pozostały personel pracował w sekretariacie, Dziale Gospodarczym, względnie był zatrudniony w charakterze woźnych, stróżów i innym³⁰.

Od chwili powstania Komitet zabezpieczył tymczasowo liczne budynki³¹ oraz przedmioty o wartości naukowej i kulturalnej, m.in. zbiory: Instytutu Rolniczego, bydgoskich szkół, Seminarium Nauczycielskiego, Archiwum Państwowego, Muzeum Miejskiego, Urzędu Ziemskiego, Urzędu Katastralnego, Urzędu Celnego, Zarządu Dróg Wodnych, urzędów budowlanych oraz szczególnie cenne akta bydgoskiego gestapo. Członkowie Komitetu penetrowali biblioteki szkolne, urzędów, instytucji. Stwierdzili m.in., że księgozbiór Państwowego Instytutu Rolniczego w Bydgoszczy, przy placu Weysenhoffa, nie doznał uszczerbku. Część dzieł nowszych Niemcy umieścili w majątkach doświadczalnych w Mochlu i Karolewie³². Biblioteka bydgoskiego Seminarium Nauczycielskiego natomiast wymagała szybkiego zabezpieczenia. Książki leżały rozrzucone i niszczały³³. Biblioteka szkolna Miejskiego Gimnazjum Handlowego trafiła do bydgoskiej papierni³⁴. Księgozbiór Gimnazjum im. Kopernika praktycznie nie istniał. Książki wywieziono do innych szkół. Pewną ilość dzieł ponemieckich znaleziono

w toaletach³⁵. Po przeznaczeniu gmachu tego gimnazjum na szpital, władze wojskowe nie czyniły żadnych przeszkód w zbieraniu książek i ich porządkowaniu. Z budynku odnotowywano jednak znikanie, a nawet niszczenie książek bibliotecznych. Część z nich została na polecenie woźnego spalona na podwórzu. Obarczony odpowiedzialnością za każdą zaginioną pozycję, „nie mógł rzekomo zrozumieć, jak można nie tylko nie spalić, ale nawet konserwować niemiecką książkę. A przecież palenie książek jest kradzieżą mienia kulturalnego”³⁶.

Pracownicy otrzymywali specjalne upoważnienia do wykonania określonych czynności i zadań. Józef Kotowski, zastępca kierownika Komitetu, zajmował się m.in. zabezpieczaniem bibliotek, księgozbiorów i dzieł sztuki znajdujących się w urzędach państwowych, szkołach, lokalach partyjnych oraz mieszkaniach prywatnych znaczniejszych osobistości miasta Bydgoszczy³⁷. Tadeusz Wieczorkowski³⁸ i Czesław Matuszyński³⁹ upoważnieni zostali do zabezpieczania materiałów znajdujących się w biurach NSDAP. W Archiwum Państwowym w Bydgoszczy zbiory i bibliotekę zabezpieczał przed grabieżą i zniszczeniem ekspert do spraw archiwalnych Edmund Kaczanowski⁴⁰. Ustalił on, że część materiałów została wywieziona do Hanoweru i Nowego Miasta. W piwnicy natrafił na ślady palenia dokumentów. Tadeusz Juskata został upoważniony do zabrania z byłego gmachu gestapo akt i fotografii znajdujących się w kasie pancерnej⁴¹. Czesław Zgodziński pracował w charakterze eksperta do spraw bibliotecznych⁴², a kustosz Muzeum Miejskiego Kazimierz Borucki eksperta do spraw muzealnych⁴³; Bolesław Smoliński był zatrudniony jako pomocnik przy zwózce książek⁴⁴, natomiast Zdzisława Kujawska jako pomocnica przy Bibliotece⁴⁵; Janusza Małkowskiego Komitet mianował dzielnicowym rejonu nr II i upoważnił do zajęcia wszystkich niemieckich bibliotek oraz dokumentów, znajdujących się w tym rejonie⁴⁶; Franciszek Kostuch wykonywał czynności pracownika biblioteki⁴⁷; Michał Bronicki otrzymał uprawnienie do zabezpieczania książek, podręczników szkolnych oraz pomocy naukowych⁴⁸; Józef Salaciński segregował i ładował książki polskie w Papierni Wielkopolskiej. Prace wykonywał honorowo, nie otrzymując żadnego wynagrodzenia⁴⁹.

Wydawanie upoważnień do wyjazdów poza Bydgoszcz, ze względu na kłopoty transportowe, należało do rzadkości. Zabezpieczaniem zbiorów w Mochlu, Piotrkówku i Gościeradzu zajmował się Stanisław Kulczyk⁵⁰.

Kpt. Franciszek Ziembowicz otrzymał upoważnienie do zabezpieczenia wszelkich przedmiotów kultury i mienia państwowego w Starogardzie⁵¹.

Przywożony materiał umieszczano w kilku składnicach. Akta i część książek zwożono do Archiwum Państwowego; książki do pomieszczeń Komitetu, Muzeum Miejskiego oraz Biblioteki Miejskiej⁵². Najwięcej problemów sprawiał brak odpowiednich środków transportu. Pomimo występujących trudności, zwieziono do początków marca 1945 r. kilkaset tysięcy książek⁵³. Ich segregacją i katalogowaniem zajmował się personel biblioteki Komitetu oraz Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy.

Gmach Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy⁵⁴ podczas II wojny światowej nie doznał większego uszczerbku⁵⁵. Biblioteka rozpoczęła pracę 1 lutego 1945 r.⁵⁶ w trzech pokojach przy ul. Długiej, a jej otwarcie nastąpiło 19 lutego tego roku⁵⁷. Pomimo ogromnych zniszczeń polskich bibliotek podczas okupacji, Biblioteka Miejska stosunkowo niewiele ucierpiała i w 1945 r. zaliczono ją do jednej z dziesięciu największych placówek w kraju⁵⁸. Z księgozbioru liczącego we wrześniu 1939 r. około 140 tys. tomów Niemcy zniszczyli 12 tys.⁵⁹ Najcenniejsze zbiory, w tym Bibliotekę Pobernardyńską, okupanci spakowali do 102 skrzyń i rozlokowali głównie w szkołach oraz na przedmieściach Bydgoszczy. Z tego stracono 14 skrzyń – 6 spłonęło w majątku Dębowo, niedaleko Wyrzyska, a z 8 rozbitych częściowo książki zginęły⁶⁰. Dotkliwie ucierpiała natomiast Biblioteka Ludowa, która była pod zarządem Biblioteki Miejskiej. Przed wybuchem wojny księgozbiór liczył 37 500 tomów. W pierwszych miesiącach okupacji Niemcy wywieźli do papierni na przemiał ok. 34 000 książek. Wojnę przetrwało zaledwie 3 500 tomów⁶¹.

Ocalały książki pochodzące z poronińskiej biblioteki Włodzimierza Lenina, które na początku lat 30. XX w. podarował Bibliotece Miejskiej w Bydgoszczy Adam Grzymała-Siedlecki⁶². W okresie międzywojennym ambasada radziecka oferowała za 12 tomów z notatkami wodza rewolucji cenny kilkutyśięczny księgozbiór byłej polskiej biblioteki na Ukrainie. Władze miasta Bydgoszczy nie zgodziły się na tę wymianę. Zezwoliły natomiast na sporządzenie dokumentacji fotograficznej⁶³. W czasie okupacji Niemcy wyłączyli te dzieła z magazynu i umieścili w pancernej szafie, a pod koniec wojny nie zdążyli ich wywieźć. Wszystkie przetrwały w dobrym stanie. Miejska Rada Narodowa w Bydgoszczy 17 marca 1945 r. podjęła uchwałę,

by w dowód wdzięczności za wyzwolenie miasta ofiarować je, jako dar dla Związku Radzieckiego, Józefowi Stalinowi⁶⁴.

Biblioteką Miejską w Bydgoszczy, od połowy marca 1945 r., ponownie kierował jej przedwojenny dyrektor Witold Bełza⁶⁵, który ściśle współpracował z Komitetem⁶⁶. Utrzymywał on również kontakt z pełnomocnikiem Ministerstwa Oświaty do spraw zabezpieczania bibliotek i zbiorów bibliotecznych na terenie Wielkopolski i Pomorza, prof. Aleksandrem Birkenmajerem⁶⁷, dyrektorem Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu. Brak środków transportu stanowił główną barierę uniemożliwiającą zwożenie wartościowych zbiorów z innych terenów do Bydgoszczy. Tak było m.in. w przypadku biblioteki byłego oflagu w Gross Born⁶⁸. Znajdował się tam polski księgozbiór beletrystyczny i naukowy, liczący ok. 15 tys. tomów, oraz część księgozbioru prywatnego marszałka Edwarda Rydza-Śmigłego. Jego książki wyróżniały się pięknymi, zabytkowymi skózanymi oprawami. Witold Bełza uznał za wskazane pojechać do Gross Born, by przede wszystkim zabezpieczyć i sprowadzić dzieła, które „chwilowo są one bezpieczne”⁶⁹. Interweniował w tej sprawie u prezydenta Bydgoszczy. Przez miesiąc nie otrzymał odpowiedzi⁷⁰. By zachęcić do podjęcia wyprawy, wskazał, że z oflagu w Woldenbergu⁷¹ miasto Łódź przetransportowało na 10 samochodach ciężarowych cały księgozbiór tego obozu⁷². Zabiegi związane z przetransportowaniem księgozbioru z Gross Born do Bydgoszczy okazały się jednak bezskuteczne.

Brak środków transportu uniemożliwiał dotarcie nie tylko do dalszych miejscowości, ale również różnych zakątków samej Bydgoszczy. Dyrektor Biblioteki Miejskiej i zarazem Naczelnik Wydziału Oświaty i Kultury, Witold Bełza, przez dłuższy czas nie mógł z tego powodu zwieźć do biblioteki z kilkunastu miejsc miasta kilku tysięcy książek poniemieckich, w tym cennych i luksusowych wydań: „Dzisiejsi właściciele tych księgozbiorów monitują nas ustawicznie o odbiór tych książek – i obawiam się, że o ile rychło tego nie zrobimy, książki te zostaną zniszczone”⁷³. Do 23 maja 1945 r. powrócił cały sprzęt Biblioteki Miejskiej, wywieziony przez Niemców do Brdyujścia. Miesiąc później pracownicy biblioteki zwozili książki znajdujące się w Papierni Wielkopolskiej⁷⁴. Dopiero jesienią 1945 r. przewyciężono kłopoty transportowe i dostarczono książki poniemieckie i polskie z mieszkań bydgoszczan⁷⁵.

Wydział Oświaty i Kultury Miejskiej Rady Narodowej w Bydgoszczy współpracował z Komitetem Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w zakresie zabezpieczania zbiorów naukowych i kulturalnych, znajdujących się w mieszkaniach poniemieckich⁷⁶. Działalnością Komitetu interesowała się Pomorska Wojewódzka Rada Narodowa. Jej pierwsze posiedzenie, z udziałem pełnomocnika Rządu Rzeczypospolitej na Województwo Pomorskie, Henryka Świątkowskiego, odbyło się w Bydgoszczy 29 marca 1945 r.⁷⁷ Na tym spotkaniu zdecydowano, że Toruń stanie się centrum oświaty i kultury na Pomorzu, a Bydgoszcz będzie ośrodkiem administracji publicznej⁷⁸.

Pełnomocnik Henryk Świątkowski upoważnił 7 kwietnia 1945 r. Tadeusza Esmana do zorganizowania biura wojewódzkiego dla spraw archiwalnych i bibliotecznych⁷⁹. Zadanie wkrótce wykonał. W połowie kwietnia 1945 r. Tadeusz Esman przekształcił Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Wojewódzkie Biuro dla Spraw Archiwalnych i Bibliotecznych.

Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego funkcjonował od 27 stycznia 1945 r. do 14 kwietnia tego roku. Działał w trudnych powojennych warunkach, tuż po wyzwoleniu miasta z rąk hitlerowców. Zajął się systematycznym i zorganizowanym zabezpieczaniem mienia, głównie poniemieckiego. Tymczasowo zabezpieczył liczne obiekty na terenie miasta. Pomimo krótkiego okresu działania, przyczynił się do ocalenia kilkuset tysięcy książek, które w pierwszej kolejności zasiliły biblioteki bydgoskie. Szczególne znaczenie dla kultury polskiej posiadała akcja ratowania kilkudziesięciu tysięcy polskich dzieł, znajdujących się w Papierni Wielkopolskiej. Rewindykacja wywiezionych materiałów naukowych i zabytkowych, ze względu na trudności komunikacyjne i transportowe, ograniczona została prawie wyłącznie do zbierania o nich informacji. Z tego też powodu działania były prowadzone głównie na terenie Bydgoszczy. Jedynie część obrazów Leona Wyczółkowskiego z Piotrkówka udało się zabezpieczyć i przewieźć do Muzeum Miejskiego. Rozpoczętą działalność Komitetu kontynuowało Wojewódzkie Biuro dla Spraw Archiwalnych i Bibliotecznych, kierowane przez Tadeusza Esmana.

¹ Archiwum Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Bydgoszczy (dalej cyt. AWiMBPB), Sprawozdawczość 1945–1952. Zestawienia zbiorcze, sygn. 9/12, k. 13: Sprawozdanie z działalności Biblioteki Miejskiej od dnia 27 I 1945 do dnia 9 III 1945, Bydgoszcz 12 III 1945; Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (dalej cyt. APB), Miejska Rada Narodowa

- w Bydgoszczy z lat 1945–1950. Protokoły plenarne posiedzeń Miejskiej Rady Narodowej w Bydgoszczy od nr 1–25, sygn. 1, k. 43: Protokół z drugiego posiedzenia Miejskiej Rady Narodowej w Bydgoszczy odbytego w dniu 17 marca 1945.
- ² Tymczasowy Komitet Obywatelski rozwiązano 24 II 1945 r., powołując do życia Tymczasową Radę Narodową miasta Bydgoszczy, której przewodniczącym został Karol Bąkowski – APB, Miejska Rada Narodowa w Bydgoszczy z lat 1945–1950. Protokoły plenarne posiedzeń Miejskiej Rady Narodowej w Bydgoszczy od nr 1–25, sygn. 1, k. 1: Protokół z posiedzenia Tymczasowej Rady Narodowej miasta Bydgoszczy odbytego 24 II 1945 r.
 - ³ Tadeusz Esman (1903–1987), historyk, archiwista i działacz społeczny. Zainicjował w Bydgoskiem akcję ochrony i zabezpieczania materiałów archiwalnych oraz księgozbiorów. Od 1 VII 1945 r. kierownik bydgoskiego Oddziału Archiwum Państwowego w Poznaniu (do 31 VIII 1952 r. dyrektor Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Bydgoszczy). Zasłużony członek Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego – J. Kutta, *Esman Tadeusz*, [w:] *Bydgoski słownik biograficzny*, t. I, red. J. Kutta, Bydgoszcz 1994, s. 43–45; F. Mincer, *Podwójny jubileusz Tadeusza Esmana*, „Bydgosztian”, nr 3, Bydgoszcz 1968, s. 49–53; *Historyk w walce o przyszłość*, „Ilustrowany Kurier Polski” 1977, nr 241, s. 3.
 - ⁴ W Archiwum Państwowym w Bydgoszczy zachowało się jedynie osiem jednostek inwentaryzowanych z dokumentami Komitetu Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego (0,08 mb), opatrzonych sygnaturami: 1–6 oraz 1–2 (Akta B-50).
 - ⁵ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Wytyczne działalności Komitetu 1945, sygn. 1 b.p.: [T. Esman], Do Miejskiej Rady Narodowej, Bydgoszcz 9 III 1945.
 - ⁶ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Wytyczne działalności Komitetu 1945, sygn. 1, b.p.: Wytyczne działalności Urzędu Ochrony Mienia Państwowego (bez daty).
 - ⁷ Ibidem.
 - ⁸ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Wytyczne działalności Komitetu 1945, sygn. 1, b.p.: [T. Esman], Do Miejskiej Rady Narodowej, Bydgoszcz 9 III 1945.
 - ⁹ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Odezwa Komitetu oraz spis gmachów i instytucji 1945, sygn. 4, b.p.: Odezwa Komitetu (bez daty).
 - ¹⁰ Podkreślenie w źródle.
 - ¹¹ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Zabezpieczanie mienia państwowego 1945, sygn. 5, b.p.: J. Kotowski, Protokół z objęcia gmachu Wojewódzkiego w dniu 29.1.1945, Bydgoszcz 7 II 1945.
 - ¹² APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Wytyczne działalności Komitetu 1945, sygn. 1, b.p.: Plan organizacyjny (bez daty).
 - ¹³ Ibidem.
 - ¹⁴ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Spis pracowników Komitetu 1945, sygn. 6, b.p.: Spis członków Komitetu Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego na terenie m. Bydgoszczy.
 - ¹⁵ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Spis pracowników Komitetu 1945, sygn. 6, b.p.: Spis funkcjonariuszy Komitetu Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego na terenie m. Bydgoszczy.
 - ¹⁶ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Spis pracowników Komitetu 1945, sygn. 6, b.p.: Spis pomocników Komitetu Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego na terenie miasta Bydgoszczy.

- ¹⁷ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Spis pracowników Komitetu 1945, sygn. 6, b.p.: Lista pracowników Działu Bibliotecznego.
- ¹⁸ Z zachowanego spisu (bez daty) wynika, że wydano członkom 122 legitymacje – APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Wykaz wydanych członkom Komitetu legitymacji 1945, sygn. 1 (Akta B-50), b.p.: Wykaz legitymacji wydanych członkom Komitetu Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego.
- ¹⁹ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Wykaz wydanych członkom Komitetu legitymacji 1945, sygn. 1 (Akta B- 50), b.p.: Legitymacja Marii Wierzbńskiej.
- ²⁰ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Zarządzenia wewnętrzne 1945, sygn. 2, b.p.: Okólnik. Do wszystkich pracowników zajętych przy Komitecie.
- ²¹ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Zabezpieczanie mienia państwowego i kulturalnego 1945, sygn. 3, b.p.: Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego Dział Biblioteczny. Sprawozdanie [II/III 1945].
- ²² APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Spis pracowników Komitetu 1945, sygn. 6, b.p.: Wykaz pracowników Komitetu Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy, Bydgoszcz 21 III 1945.
- ²³ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Zabezpieczanie mienia państwowego i kulturalnego 1945, sygn. 3, b.p.: Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego Dział Biblioteczny. Sprawozdanie [II/III 1945].
- ²⁴ Ibidem.
W Papierni Wielkopolskiej na Czyżkówku znajdowało się ok. 14 ton polskich książek. Brakowało odpowiedniej drogi dojazdowej do tego miejsca. T. Esman wystąpił o dostarczenie 4 wagonów kolei powiatowej, celem zwiezienia dzieł do składnicy kolejowej – APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Zabezpieczanie mienia państwowego i kulturalnego 1945, sygn. 3, b.p.: Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego do Dyrektora Bydgoskiej Kolei Powiatowej, Bydgoszcz 19 II 1945.
- ²⁵ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Zabezpieczanie mienia państwowego i kulturalnego 1945, sygn. 3, b.p.: Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego Dział Biblioteczny. Sprawozdanie [II/III 1945].
- ²⁶ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Wytyczne działalności Komitetu 1945, sygn. 1, b.p.: [T. Esman], Do Miejskiej Rady Narodowej, Bydgoszcz 9 III 1945.
- ²⁷ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Zabezpieczanie mienia państwowego i kulturalnego 1945, sygn. 3, b.p.: Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego Dział Biblioteczny. Sprawozdanie [II/III 1945].
- ²⁸ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Wytyczne działalności Komitetu 1945, sygn. 1, b.p.: [T. Esman], Do Miejskiej Rady Narodowej, Bydgoszcz 9 III 1945.
Komitet odnotował niektóre zachowania wojsk radzieckich. Np. kwaterujący w majątku Trzciniac, niedaleko Wojnowa, oddział żołnierzy radzieckich, liczący ok. 150 osób, wywołał pożar, w wyniku którego spłonął pałac. Ogień strawił część prac Leona Wyczółkowskiego z Muzeum Miejskiego w Bydgoszczy – APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Zabezpieczanie mienia państwowego 1945, sygn. 5, b.p.: Protokół z lustracji majątku w Trzcincu, dokonanej 10 lutego br., Bydgoszcz 13 II 1945. W Bydgoszczy, na rozkaz tegoż wojska, spalono ponemiecką bibliotekę medyczną znajdującą się w prywatnym mieszkaniu – APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy.

- Zabezpieczanie mienia państwowego 1945, sygn. 5, b.p.: Sprawozdanie z zabezpieczania budynku Leona Krama, Bydgoszcz 14 II 1945.
- ²⁹ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Wytyczne działalności Komitetu 1945, sygn. 1, b.p.: [T. Esman], Do Miejskiej Rady Narodowej, Bydgoszcz 9 III 1945.
- ³⁰ Ibidem.
- ³¹ Zob. APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Odezwa Komitetu oraz spis gmachów i instytucji 1945, sygn. 4, b.p.: Spis gmachów i instytucji podlegających ochronie mienia publicznego.
- ³² APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Zabezpieczanie mienia państwowego 1945, sygn. 5, b.p.: Sprawozdanie z zabezpieczenia biblioteki i księgozbiorów Państw.[owego] Instytutu Rolniczego, Bydgoszcz 5 II 1945.
- ³³ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Zabezpieczanie mienia państwowego 1945, sygn. 5, b.p.: Sprawozdanie z przeprowadzonej inspekcji w gmachu Seminarium Nauczycielskiego, Bydgoszcz 3 II 1945.
- ³⁴ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Zabezpieczanie mienia państwowego 1945, sygn. 5, b.p.: Sprawozdanie z lustracji szkoły: Miejskie Gimnazjum Handlowe, Bydgoszcz 8 II 1945.
- ³⁵ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Zabezpieczanie mienia państwowego 1945, sygn. 5, b.p.: T. Dankowski, *Protokół wstępnej lustracji Gimnazjum im. Kopernika*, Bydgoszcz 6 II 1945. Teodor Dankowski otrzymał upoważnienie od Komitetu do zabezpieczenia budynku i sprzętu tej szkoły 3 II 1945 r. – APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Zabezpieczanie mienia państwowego i kulturalnego 1945, sygn. 3, b.p.: Upoważnienie T. Dankowskiego do zabezpieczenia gmachu Miejskiego Gimnazjum im. M. Kopernika, Bydgoszcz 3 II 1945. Później otrzymał podobny dokument celem zabezpieczenia gmachu i biblioteki Miejskiego Gimnazjum Żeńskiego przy ul. Staszica – APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Zabezpieczanie mienia państwowego i kulturalnego 1945, sygn. 3, b.p.: Upoważnienie T. Dankowskiego, Bydgoszcz 17 II 1945.
- ³⁶ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Zabezpieczanie mienia państwowego 1945, sygn. 5, b.p.: T. Dankowski, *Drugi protokół dodatkowy z czynności i kontroli w gmachu [Gimnazjum im. Kopernika]*, Bydgoszcz 14 II 1945.
- ³⁷ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Zabezpieczanie mienia państwowego i kulturalnego 1945, sygn. 3, b.p.: Upoważnienie J. Kotowskiego, Bydgoszcz 3 II 1945.
- ³⁸ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Zabezpieczanie mienia państwowego i kulturalnego 1945, sygn. 3, b.p.: Upoważnienie T. Wieczorkowskiego, Bydgoszcz 5 II 1945.
- ³⁹ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Zabezpieczanie mienia państwowego i kulturalnego 1945, sygn. 3, b.p.: Upoważnienie C. Matuszyńskiego, Bydgoszcz 5 II 1945.
- ⁴⁰ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Kopie wydanych pracownikom zaświadczeń 1945, sygn. 2 (Akta B-50), b.p.: Zaświadczenie E. Kaczanowskiego, Bydgoszcz 30 I 1945; APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Zabezpieczanie mienia państwowego i kulturalnego 1945, sygn. 3, b.p.: E. Kaczanowski, *Sprawozdanie z przebiegu i wyników prac w gmachu Archiwum Państwowego przy ul. Dworcowej 65*, Bydgoszcz 5 II 1945.

- ⁴¹ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Zabezpieczanie mienia państwowego i kulturalnego 1945, sygn. 3, b.p.: Upoważnienie T. Juszkata.
- ⁴² APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Kopie wydanych pracownikom zaświadczeń 1945, sygn. 2 (Akta B-50), b.p.: Zaświadczenie C. Zgodzińskiego, Bydgoszcz 30 I 1945.
- ⁴³ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Kopie wydanych pracownikom zaświadczeń 1945, sygn. 2 (Akta B-50), b.p.: Zaświadczenie K. Boruckiego, Bydgoszcz 30 I 1945.
- Kazimierz Borucki powiadomił Komitet, że w 1944 r. eksponaty z Muzeum Miejskiego w Bydgoszczy Niemcy umieścili w dziewięciu dworach, w powiatach: bydgoskim, tucholskim, świeckim i wyrzyskim. Wywieziono 314 prac Leona Wyczółkowskiego do: Piotrkówka – 175, Trzcianca – 61, Dembowa – 59, Kawęczyna – 19 – APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Zabezpieczanie mienia państwowego 1945, sygn. 5, b.p.: K. Borucki do Komitetu Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego, Bydgoszcz 31 I 1945.
- Na początku lutego 1945 r. zwrócił się do Komitetu o wydanie zarządzenia, by wszystkie druki wydane przez władze polskie po objęciu Bydgoszczy (odezwy, rozporządzenia, afisze, gazety itp.) zostały dostarczone do zbiorów Muzeum – APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Zabezpieczanie mienia państwowego i kulturalnego 1945, sygn. 3, b.p.: K. Borucki do Komitetu Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1 II 1945. Zabiegał o wydanie komunikatu *Chrońmy i ratujmy zabytki kultury i sztuki* – ibidem: K. Borucki do Sekcji Propagandy Tymczasowego Komitetu Obywatelskiego miasta Bydgoszczy, Bydgoszcz 2 II 1945. W porozumieniu z Komitetem, na terenie miasta, akcję zabezpieczania dzieł sztuki i zbiorów o charakterze muzealnym prowadził artysta malarz A. Modlibowski – APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Wytyczne działalności Komitetu 1945, sygn. 1, b.p.: [T. Esman], Do Miejskiej Rady Narodowej, Bydgoszcz 9 III 1945.
- ⁴⁴ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Kopie wydanych pracownikom zaświadczeń 1945, sygn. 2 (Akta B-50), b.p.: Zaświadczenie B. Smolińskiego, Bydgoszcz 14 II 1945.
- ⁴⁵ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Kopie wydanych pracownikom zaświadczeń 1945, sygn. 2 (Akta B-50), b.p.: Zaświadczenie Z. Kujawskiej, Bydgoszcz 14 II 1945.
- ⁴⁶ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Kopie wydanych pracownikom zaświadczeń 1945, sygn. 2 (Akta B-50), b.p.: Zaświadczenie J. Małkowskiego, Bydgoszcz 15 II 1945.
- ⁴⁷ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Kopie wydanych pracownikom zaświadczeń 1945, sygn. 2 (Akta B-50), b.p.: Zaświadczenie F. Kostucha, Bydgoszcz 15 II 1945.
- ⁴⁸ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Kopie wydanych pracownikom zaświadczeń 1945, sygn. 2 (Akta B-50), b.p.: Zaświadczenie M. Bronickiego, Bydgoszcz 16 III 1945.
- ⁴⁹ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Kopie wydanych pracownikom zaświadczeń 1945, sygn. 2 (Akta B-50), b.p.: Zaświadczenie J. Salacińskiego, Bydgoszcz 30 III 1945.
- ⁵⁰ APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Zabezpieczanie mienia państwowego i kulturalnego 1945, sygn. 3, b.p.: Zaświadczenie S. Kulczyka, Bydgoszcz 2 II 1945.

- Zob. także APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Zabezpieczanie mienia państwowego 1945, sygn. 5, b.p.: Sprawozdanie z akcji zabezpieczenia zbiorów muzealnych przewiezionych z Bydgoszczy na majątek ziemski w Piotrkówku pow. bydgoskiego oraz akcji zabezpieczenia mienia państwowego w Piotrkówku, Bydgoszcz 5 II 1945. Tadeusz Esman postanowił wysłać kolejową ekspedycję do Piotrkówka, celem ratowania cennych zbiorów Leona Wyczółkowskiego – APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Zabezpieczanie mienia państwowego i kulturalnego 1945, sygn. 3, b.p.: Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego do Dyrekcji Kolei Powiatowej w Bydgoszczy, Bydgoszcz 12 II 1945.
- 51 APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Zabezpieczanie mienia państwowego i kulturalnego 1945, sygn. 3, b.p.: Upoważnienie F. Ziembowicza, Bydgoszcz 13 III 1945.
- 52 APB, Komitet Ochrony Mienia Państwowego i Kulturalnego w Bydgoszczy. Wytyczne działalności Komitetu 1945, sygn. 1, b.p.: [T. Esman], Do Miejskiej Rady Narodowej, Bydgoszcz 9 III 1945.
- 53 Ibidem.
- 54 Obecna nazwa Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Bydgoszczy. Placówka, która w 2003 r. obchodziła 100. rocznicę istnienia, nie doczekała się dotąd własnej monografii.
- 55 AWiMBPB, Sprawozdania 1945, sygn. 9/11, k. 15: Sprawozdanie Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy, Bydgoszcz 6 III 1945.
- 56 AWiMBPB, Sprawozdania 1945, sygn. 9/11, k. 15 – Sprawozdanie Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy, Bydgoszcz 6 III 1945; E. Szymańda, *Początki i rozwój działalności, [w:] Z życia i pracy Bydgoskiej Książnicy. Księga pamiątkowa Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy 1903–1963*, pod red. J. Wiśniowskiego, E. Pawlikowskiej, Bydgoszcz 1965, s. 34.
- 57 AWiMBPB, Historia Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy 1903–1955, sygn. 9/102, k. 8: Miejska Biblioteka Publiczna. Rozpoczęcie funkcjonowania Biblioteki Miejskiej nastąpiło w wyniku intensywnych prac kierownictwa placówki: Jana Tarkowskiego i Innocentego Majorczyka oraz kilkunastu pracowników – AWiMBPB, Sprawozdania 1945, sygn. 9/11, k. 16: Sprawozdanie Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy, Bydgoszcz 6 III 1945. W pierwszym miesiącu działalności (19–28 II 1945) 658 czytelników wypożyczyło 740 dzieł w 839 tomach – AWiMBPB, Sprawozdania 1945, sygn. 9/11, k. 2: Statystyka Wypożyczalni Biblioteki Miejskiej za luty 1945.
- 58 AWiMBPB, Historia Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy 1903–1955, sygn. 9/102, k. 8: Miejska Biblioteka Publiczna.
- 59 AWiMBPB, Sprawozdawczość 1945–1952. Zestawienia zbiorcze, sygn. 9/12, k. 13: Sprawozdanie z działalności Biblioteki Miejskiej od dnia 27 I 1945 do dnia 9 III 1945, Bydgoszcz 12 III 1945; APB, Miejska Rada Narodowa w Bydgoszczy z lat 1945–1950. Protokoły plenarne posiedzeń Miejskiej Rady Narodowej w Bydgoszczy od nr 1–25, sygn. 1, k. 17–18: Protokół z drugiego posiedzenia Miejskiej Rady Narodowej w Bydgoszczy odbytego w dniu 17 marca 1945 (Sprawozdanie Wydziału Oświaty i Kultury Miejskiej Rady Narodowej w Bydgoszczy).
- 60 AWiMBPB, Sprawozdania 1945, sygn. 9/11, k. 19: W. Bełza, *Sprawozdanie Biblioteki Miejskiej i Biblioteki Ludowej w Bydgoszczy*, Bydgoszcz 17 IV 1945; AWiMBPB, Sprawozdawczość 1945–1952. Zestawienia zbiorcze, sygn. 9/12, k. 13: Sprawozdanie z działalności Biblioteki Miejskiej od dnia 27 I 1945 do dnia 9 III 1945, Bydgoszcz 12 III 1945; AWiMBPB, Sprawozdania 1945, sygn. 9/11, k. 49: Sprawozdanie Biblioteki Miejskiej za okres [od] 18.2 do 1.12.1945, Bydgoszcz 12 XII 1945.

Do początku marca 1945 r. wróciły 82 skrzynie. Brak środków transportu stanowił główną przeszkodę szybszego ich zwożenia: AWiMBPB, Sprawozdania 1945, sygn. 9/11, k. 15: Sprawozdanie Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy, Bydgoszcz 6 III 1945.

- ⁶¹ AWiMBPB, Sprawozdania 1945, sygn. 9/11, k. 20: W. Bełza, *Sprawozdanie Biblioteki Miejskiej i Biblioteki Ludowej w Bydgoszczy*, Bydgoszcz 17 IV 1945; AWiMBPB, Sprawozdania 1945, sygn. 9/11, k. 16: Sprawozdanie Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy, Bydgoszcz 6 III 1945.

Bibliotekę Ludową ponownie otwarto 3 XII 1945 r. – AWiMBPB, Biblioteka Miejska. Biuro Organizacyjne. Sprawozdania 1938–1939, 1945–1952, sygn. 10/1, k. 76: Sprawozdanie za miesiąc grudzień 1945.

- ⁶² AWiMBPB, Historia Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy 1903–1955, sygn. 9/102, k. 1–2: U nas były książki Lenina. Adam Grzymała-Siedlecki w 1917 r. w Krakowie przypadkowo zdobył książki Włodzimierza Lenina. W jednym ze sklepów sprzedawczyni zawijała towar w kartki wyrwane z jego książek. Otrzymał je za zwykły pakunkowy papier.

- ⁶³ AWiMBPB, Historia Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy 1903–1956, sygn. 9/104, k. 37: Książki z poronińskiego księgozbioru Lenina w Bibliotece Miejskiej w Bydgoszczy.

- ⁶⁴ APB, Miejska Rada Narodowa w Bydgoszczy z lat 1945–1950. Protokoły plenarne posiedzeń Miejskiej Rady Narodowej w Bydgoszczy od nr 1–25, sygn. 1, k. 53: Protokół z drugiego posiedzenia Miejskiej Rady Narodowej w Bydgoszczy odbytego w dniu 17 marca 1945.

- ⁶⁵ Witold Bełza (1886–1955) – bibliotekarz, publicysta, działacz kultury. Dyrektorem Biblioteki Miejskiej i Biblioteki Ludowej w Bydgoszczy został 1 IX 1920 r. Ponadto, w latach 1934–1939 był naczelnikiem Wydziału Oświaty i Kultury Zarządu Miejskiego. Okres okupacji spędził poza Bydgoszczą. Po powrocie do miasta (14 III 1945 r.) ponownie objął kierownictwo Biblioteki Miejskiej (do 1 XII 1952 r.). Od 1 IX 1945 r. do 1 II 1949 r. pełnił funkcję naczelnika Wydziału Kultury i Sztuk – J. Kutta, *Bełza Witold Stanisław Kazimierz*, [w:] *Bydgoski słownik biograficzny*, t. II, red. J. Kutta, Bydgoszcz 1995, s. 28–31.

- ⁶⁶ Kierownik Komitetu Tadeusz Esman był długoletnim czytelnikiem Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy – *Czytelnicy o Bibliotece* [Tadeusz Esman], [w:] *Z życia i pracy Bydgoskiej Książnicy. Księga pamiątkowa Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy 1903–1963*, pod red. J. Wiśniowskiego, E. Pawlikowskiej, Bydgoszcz 1965, s. 151.

- ⁶⁷ R. Nowicki, *Akcja zabezpieczania i rewindykacji księgozbiorów w Wielkopolsce, na Pomorzu oraz Dolnym Śląsku w latach 1945–1946*, [w:] *Z dziejów archiwów, książek i bibliotek na Pomorzu i Mazowszu Północnym*, pod red. Z. Kropidłowskiego, Bydgoszcz 2005, s. 63 i n.

- ⁶⁸ Tj. Borne-Sulinowo.

- ⁶⁹ AWiMBPB, Sprawozdania 1945, sygn. 9/11, k. 17: W. Bełza, *Sprawozdanie*, Bydgoszcz 14 IV 1945.

- ⁷⁰ AWiMBPB, Sprawozdania 1945, sygn. 9/11, k. 18: W. Bełza do Obywatela Prezydenta Miasta, Bydgoszcz 14 V 1945.

W. Bełza w sprawie księgozbiorów pojenieckich zabrał głos podczas posiedzenia Pomorskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej: „O ile chodzi o sprawy biblioteki, to po obozach jeńców znajdują się liczne tomy wartościowych książek, które by trzeba zabezpieczyć i przetransportować” – APB, Pomorska Wojewódzka Rada Narodowa. Protokoły, sprawozdania Pomorskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej, sygn. 25, k. 109: Sprawozdanie z czwartego posiedzenia Pomorskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej w sali Hotelu „Pod Orłem” w Bydgoszczy w dniu 16 czerwca 1945 (Sprawozdanie Wojewódzkiego Wydziału Kultury i Sztuki).

- ⁷¹ Tj. Dobiegniewo.

- 72 AWiMBPB, Sprawozdania 1945, sygn. 9/11, k. 18: W. Bełza do Obywatela Prezydenta Miasta, Bydgoszcz 14 V 1945.
- 73 AWiMBPB, Sprawozdania 1945, sygn. 9/11, k. 20: W. Bełza, *Sprawozdanie z Wydziału Oświaty i Kultury (Wydział VII) za czas od 16 do 23 V 1945*, Bydgoszcz [23] V 1945 (w dokumencie błędnie zapisano datę sporządzenia dokumentu, podając 22 maja – uwaga R. N.).
O trudnościach komunikacyjnych informacje także i w innych sprawozdaniach: AWiMBPB, Sprawozdania 1945, sygn. 9/11, k. 22: Sprawozdanie z Wydziału Oświaty i Kultury (Wydział VII) za czas od 16 do 30 V 1945, Bydgoszcz 30 V 1945; k. 24: Sprawozdanie z Wydziału Oświaty i Kultury za czas od 19.4.– 6.6.1945 na posiedzenie Miejskiej Rady Narodowej; k. 31: Sprawozdanie z działalności Wydziału VII – Kultury i Sztuki (Biblioteka Miejska i Ludowa) za okres od 18.6.–30.6.1945, Bydgoszcz 30 VI 1945; k. 33: Sprawozdanie z działalności Wydziału VII – Kultury i Sztuki (Biblioteka Miejska i Ludowa) za okres od 2.7.–14.7.1945, Bydgoszcz 14 VII 1945; k. 32: Sprawozdanie z działalności Wydziału VII – Kultury i Sztuki (Biblioteka Miejska i Ludowa) za okres od 16–28 lipca 1945, Bydgoszcz 28 VII 1945; k. 35: Sprawozdanie z działalności Wydziału VII – Kultury i Sztuki (Biblioteka Miejska i Ludowa) za okres od 30.7.–11. 8.1945, Bydgoszcz 11 VIII 1945; k. 34: Sprawozdanie z działalności Wydziału VII – Kultury i Sztuki (Biblioteka Miejska i Ludowa) za okres od 13 do 25.8.1945, Bydgoszcz 25 VIII 1945.
- 74 AWiMBPB, Sprawozdania 1945, sygn. 9/11, k. 30: W. Bełza, *Sprawozdanie z działalności Wydziału VII Kultury i Sztuki (Biblioteka Miejska) za okres od 12–16.6.1945*, Bydgoszcz 16 VI 1945. Zob. także AWiMBPB, Sprawozdania 1945, sygn. 9/11, k. 27: W. Bełza, *Sprawozdanie Wydziału Kultury i Sztuki za czas od 31.5. do 12.6.1945*, Bydgoszcz 12 VI 1945.
- 75 AWiMBPB, Sprawozdania 1945, sygn. 9/11, k. 49: Sprawozdanie Biblioteki Miejskiej za okres 18.2. do 1.12. 1945, Bydgoszcz 12 XII 1945.
- 76 APB, Miejska Rada Narodowa w Bydgoszczy z lat 1945–1950. Protokoły plenarne posiedzeń Miejskiej Rady Narodowej w Bydgoszczy od nr 1–25, sygn. 1, k. 18: Protokół z drugiego posiedzenia Miejskiej Rady Narodowej w Bydgoszczy odbytego w dniu 17 marca 1945.
- 77 APB, Pomorska Wojewódzka Rada Narodowa. Protokoły, sprawozdania Pomorskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej, sygn. 25, k. 1: Protokół posiedzenia Pomorskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej odbytego 29 marca 1945 r. w sali Hotelu „Pod Orłem” w Bydgoszczy.
- 78 APB, Pomorska Wojewódzka Rada Narodowa. Protokoły, sprawozdania Pomorskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej, sygn. 25, k. 21–23: Sprawozdanie z pierwszego inauguracyjnego posiedzenia Wojewódzkiej Rady Narodowej w dniu 29 marca 1945 w Bydgoszczy.
- 79 APB, Wojewódzkie Biuro dla Spraw Archiwalnych i Bibliotecznych. Sprawy organizacyjne i administracyjne, sygn. 7, b.p.: Upoważnienie Pełnomocnika Rządu RP na Województwo Pomorskie, Nr O. Org. 478/45- Bar., Toruń 7 IV 1945. Dokument podpisał z upoważnienia Henryka Świątkowskiego wicewojewoda Zygmunt Felczak.